

Диференціація мови

Лекція № 12-2

План

1. Територіальна диференціація мови з погляду синхронії та діяхронії.
2. Літературна мова й діалекти.
3. Соціальна диференціація мови.
4. Літературна мова та її стилі.

Територіальна диференціація мови

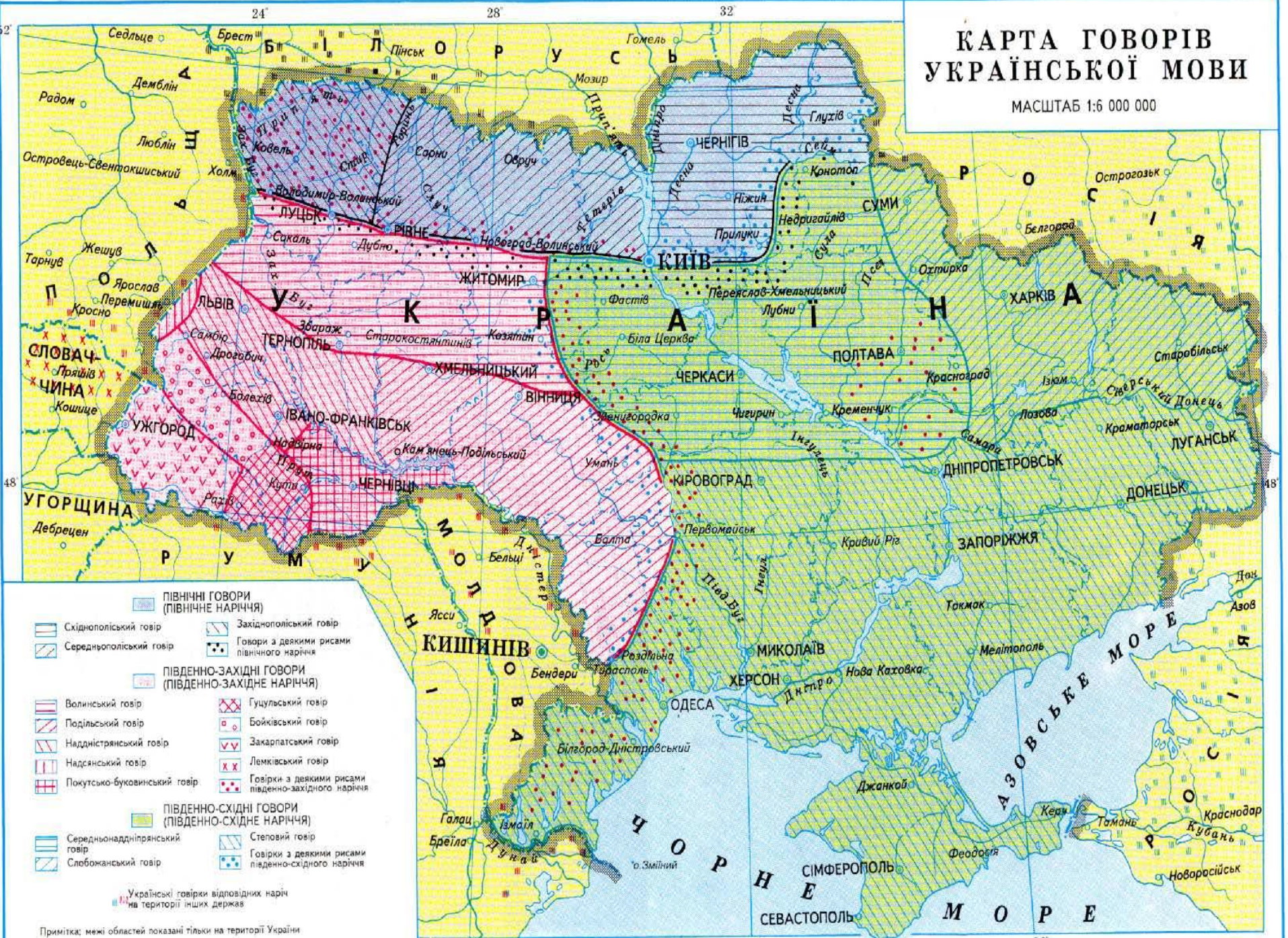
ТДМ - виникнення територіальних різновидів мови внаслідок дії дивергентних процесів і розпаду мови на кілька ідіомів.

Територіальні особливості кожної мови полягають у вимові звуків, у слововживанні, у граматичних формах і синтаксичних конструкціях. Так, скажімо, в західних областях України вживають такі специфічні слова, як **стрий** “дядько по батькові”, **вуйна** “тітка по матері”, **файний** “добрий”, “гарний”.

КАРТА ГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

МАСШТАБ 1:6 000 000

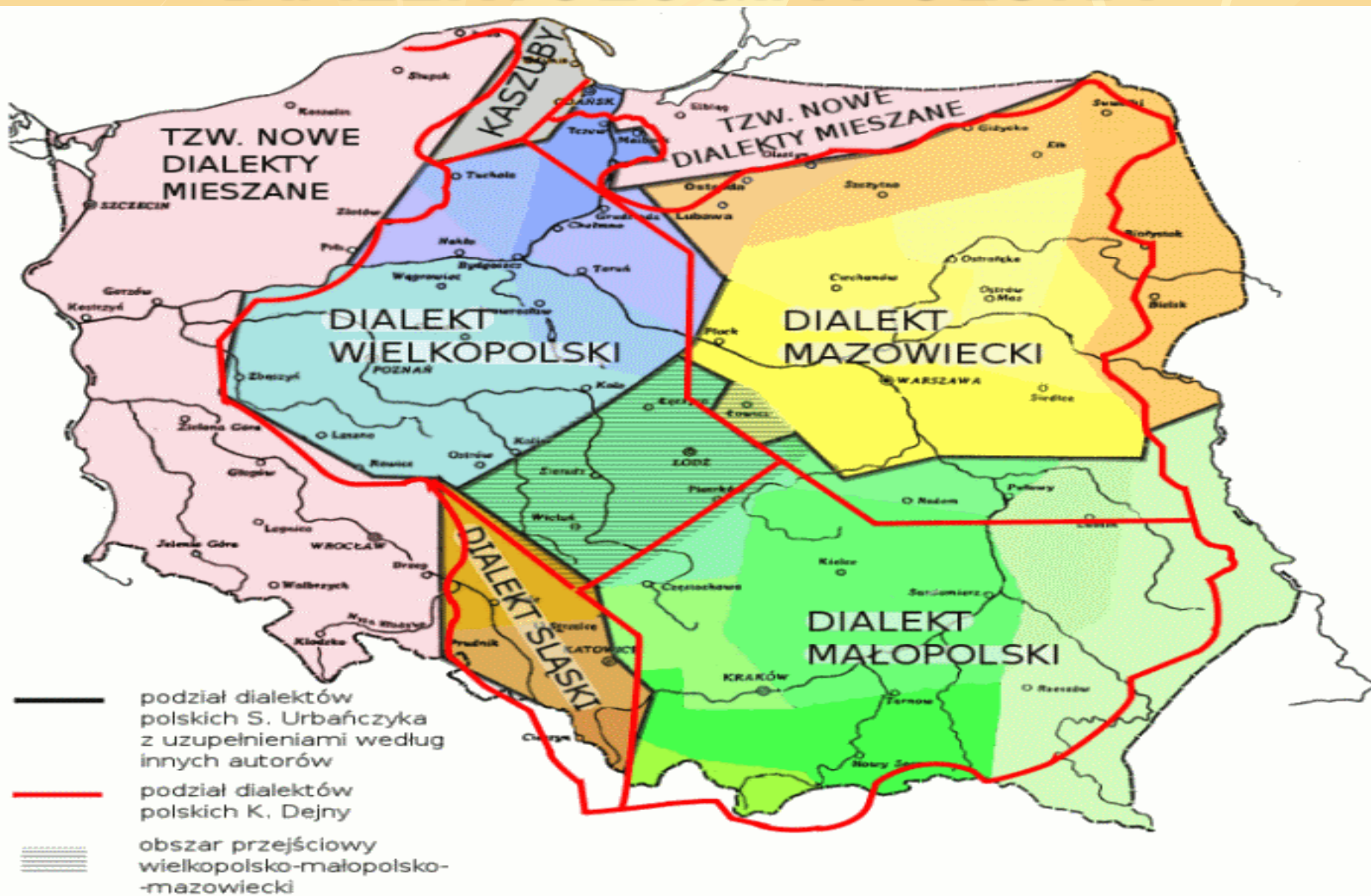

Основною причиною виникнення територіальних різновидів мови є **утруднення і послаблення зв'язків між різними місцевими угрупованнями мовної спільності**, що зумовлюється географічними, економічними, політичними, релігійними, демографічними та іншими обставинами. Межі між окремими діалектами дуже нечіткі, окремі мовні риси охоплюють різну територію, їхні кордони, які в картографічних зображеннях називаються **ізогласами**, перетинаються, і лише досить приблизно можна встановити територію поширення мовного явища (яка називається його **ареалом**), як і кордони самих діалектів. За ступенем стійкості при визначенні діалектних ареалів найбільше важать фонетичні явища, після них ідуть морфологічні, а лексичні ізоглоси найрозмитіші.

Ізогласа кентум-сатем

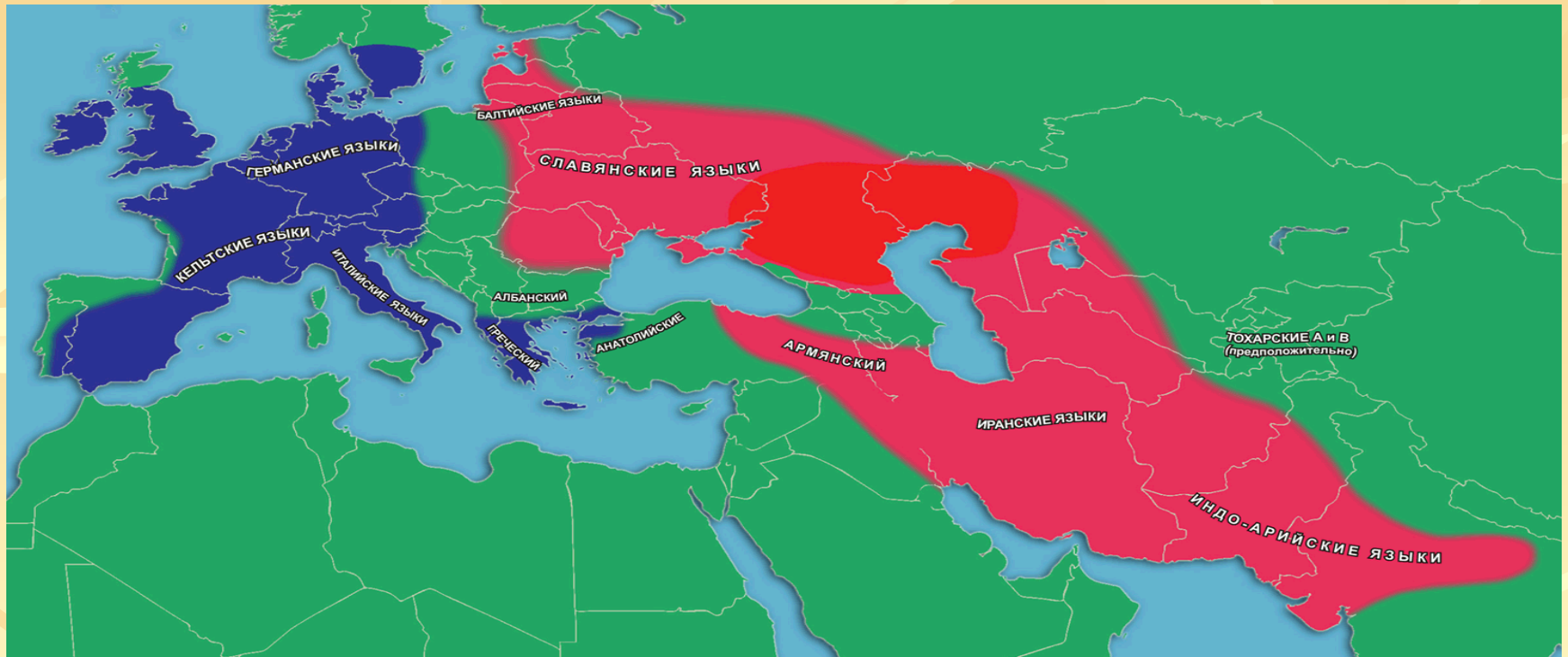
DIALEKTOLOGIA POLSKA

American Dialects

Ізогlossen кентум-сатем

Ізогlossen кентум — сатем пояснює еволюцію трьох рядів дорсальних приголосних, реконструйованих для праіндоєвропейської мови, $*k^w$, $*g^w$, $*g^{w\ h}$ (лабіовелярні), $*k$, $*g$, $*g^h$ (велярні), i^*k , i^*g , i^*g^h ; (палатовелярні) в дочірніх мовах. Поділ на групи кентум та сатем дає лише загальне уявлення про материнську мову, що мала повний набір дорсальних звуків.

Територіальної диференціації мови стосуються такі поняття:

- 1) **Діалект** – територіально обмежена форма існування національної мови;
- 2) **Койне** – автономна усна форма національної мови, використовувана в умовах регулярних соціальних контактів між носіями різних діалектів;
- 3) **Говір** – різновид мови, який використовує у спілкуванні невелика, територіально пов'язана частина носіїв певної мови;
- 4) **Суржик** – змішана мова, у якій поєднано елементи української та російської мов;
- 5) **Трасянка** – змішана мова на основі білоруської мови(переважно з російською лексикою та білоруськими фонетикою і граматиною).

Літературна мова

Унормована, стандартна, правильна з погляду усталених, кодифікованих норм форма національної мови, що обслуговує культурно-освітні потреби суспільства, виконує консолідуючу функцію через використання у сферах державного управління, засобів масової інформації, науки, культури та літератури . вимови, слововживання, граматичних форм, яких повинні дотримуватися мовці. Це своєрідний зразок, еталон правильного користування мовою.

Ознаки літературної мови:

- Уніфікованість.
- Стандартність.
- Висока граматична організація.
- Розвинена система стилів.

Зачинателем нової української літературної мови був **І. П. Котляревський** — автор перших великих художніх творів українською мовою («Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник»).

Діалект. Різновиди діалекту

Діалект — різновид загальнонародної мови на противагу унормованій літературній мові, або місцева говірка.

Діалекти

Територіальний діалект – різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історично-культурних традицій, самосвідомості.

Соціальний діалект – відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення.

Властивості діалектів:

- Продукт історичного розвитку, діалекти існують здавна в загальнонародній мові.
- Є нижчими формами стосовно національної мови як вищої форми існування мови.
- Наявність діалектів не заперечує, а підтверджує існування загальнонародної мови.
- Місцеві (територіальні) діалекти мають свою граматичну будову і свій основний словниковий фонд, які в основному не відрізняються від загальнонародної мови.
- Деякі місцеві діалекти на певному етапі історичного розвитку можуть лягти в основу національної мови, коли вона починає формуватися.
- Місцеві діалекти можуть в певних історичних умовах (у випадку розпаду єдиної загальнонародної мови) дати початок утворенню окремих самостійних мов.

Сучасні діалекти української мови

Соціальна диференціація мови (соціолект) – це виникнення різновидів мови, зумовлених соціальним розшаруванням її носіїв, яке виявляється в наявності жаргонів різних соціальних груп, професіоналізмів, просторіччя тощо.

Із соціальною диференціацією пов'язані такі поняття:

- а) **жаргон** – соціолект, який відрізняється від загальнорозмовної мови специфічною лексикою та фразеологією, експресивністю зворотів та особливим використанням словотворчих засобів, але не має власної фонетичної і граматичної системи;
- б) **арго** – таємна мова, створювана спеціально для того, щоб зробити мову певної соціальної групи незрозумілою для сторонніх;
- в) **сленг** – форма лексичного просторіччя, що відрізняється від літературного стандарту своєрідними етико-стилістичними й фамільярно-глузливими особливостями;
- г) **професіоналізми** – слова або вирази, які властиві мові професійної групи та є просторічними еквівалентами відповідних за значенням термінів;
- ґ) **просторіччя** – це історично сформована, відносно стійка мова неосвіченого населення, що не володіє літературними нормами.

Соціальна диференціація мови

Жаргон

Арго

Сленг

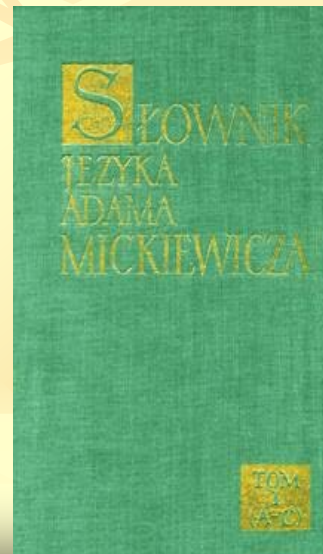
Літературна мова

Професіоналізми

Просторіччя

Соціальна диференціація мови пов'язана з членуванням суспільства на класи, соціальні прошарки чи групи, які мають спільні професійні інтереси. Мовні особливості, притаманні таким спільнотам, позначають загальним терміном **«соціальний діалект» (соціолект)**. Хоча запропонований термін функціонує для позначення несхожих мовних утворень (жаргону, сленгу, аргю), усі вони мають одну спільну рису: такі мовні підсистеми обслуговують комунікативні потреби соціально обмежених груп людей. Проявами соціолекту є особливості вимови, наголосу, використання певних лексем, синтаксичних конструкцій. Для позначення специфічних рис мовної системи окремого індивіда вживають термін **«ідіолект»**. Ідіолект – це сукупність фонетичних, лексичних, граматичних та стилістичних особливостей мовлення певного носія мови.

Літературна мова та стилі

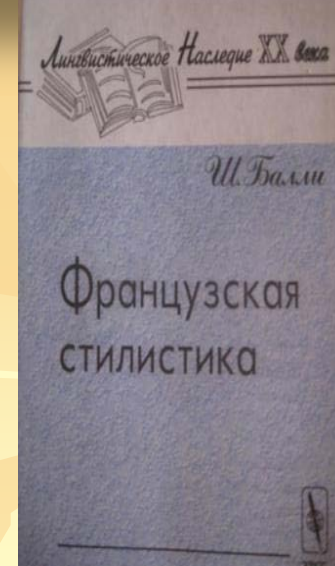
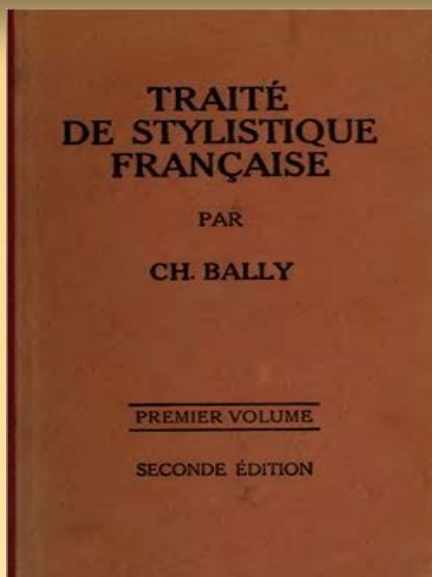
Літературна мова виступає в усній та писемній формах і характеризується стилістичною диференціацією. Стилі різняться стійкими особливостями у використанні мовних засобів. Існують *розмовно-побутовий, газетно-публіцистичний, професійно-технічний, офіційно-діловий, науковий, конфесійний, художній* стилі. Кожен стиль має лексичні та граматичні особливості.

Функційні стилі української мови

Функційні стилі російської мови

- (1865, Женева — 1947, Женева) — швейцарський лінгвіст. Праці із загального мовознавства, порівняльно-історичного мовознавства, із французької і німецької мов, стилістики. Один із засновників Женевської лінгвістичної школи.
- **Ш. Баллі одним із перших визначив мету і задачі стилістики як окремої лінгвістичної дисципліни.**

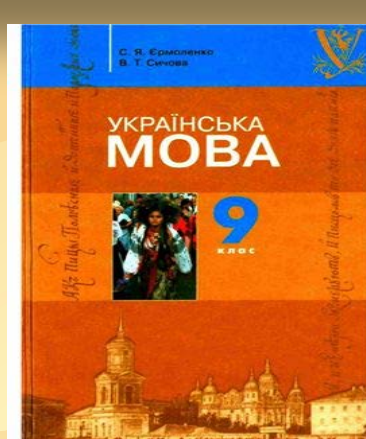
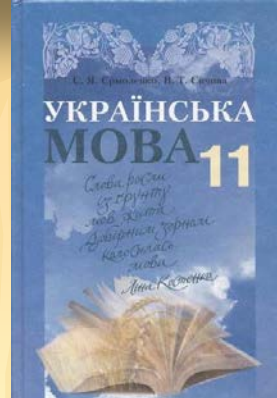
Одне з найбільш обґрунтованих визначень мовного стилю дано В. В. Виноградовим: **«Стиль — це суспільно усвідомлена і функціонально обумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору і поєднання засобів мовного спілкування в сфері тієї чи іншої загальнонародної, загальнонаціональної мови, співвідносна з іншими такими ж способами вираження, що служать для інших цілей, виконують інші функції в мовній суспільній практиці певного народу».**

Виноградов В.В. - російський філолог, академік АН СРСР.

Критерії виділення стилів

- Починаючи від Ш. Баллі, вчені прагнуть виявити системний характер внутрішніх стильових зв'язків, саму систему мовних елементів, залучених в орбіту певного стилю.
- **інформаційний, що враховує зміст повідомлення та його вплив на адресата;**
- **ситуативний, що враховує умови й ситуацію, за яких відбувається комунікативний акт;**
- **соціально-культурний, що враховує соціальну належність і культурний рівень адресата та ін.**

- С. Я. Єрмоленко проблему класифікації мовних стилів обумовлює функційним принципом, наголошуючи на функційних стилях як явищі літературної мови. Суспільні функції, що їх виконує мова, співвідносяться з особливими різновидами мислення, властивими логічними побудовами текстів. Завдання, призначення мови щодо ефективності спілкування в різних ділянках суспільної діяльності людей пов'язані також із відповідними стилями: пізнавально-репрезентативна функція мови передбачає існування наукового стилю; пізнавально-контактна функція пов'язана з розмовним стилем; інформативно-вольова, дидактична функція охоплює стиль офіційно-діловий; функція цілеспрямованого впливу комунікантів на слухача (читача) визначає специфіку публіцистичного стилю; естетична функція мови з настановою на семантичну самодостатність тексту передбачає існування художнього стилю.

**Дякую
за увагу!**